

KULTÚRA ÉS POLITIKA.

MI KÖZE vajjon ennek a kettőnek egymáshoz? Bizonyára így kiált fel a legtöbb ember, akinek gondolkodása nem igen szokott mélyebben szántani, hanem a dolgoknak csupán a felszínén siklik végig. S ez a csodálkozó felkiáltás annál érthetőbb, mert a *kultúra* szóval általában valami többé-kevésbé ugyan elmosódó, de mégis határozottan értékfogalmat társítunk, a *politika* emlegetéséhez pedig a köztudat szerint rendesen némi kellemetlen mellékiz tapad, úgyhogy a kettőt nem nagyon találjuk összeillőnek. Azonban a tudományokon köszörült elme, amely egyrészt óvatosabban foglal állást, másrészt szeret a szavakhoz gondosan körülhatárolt, csakis egyféle értelmezést megengedő fogalmakat fűzni és szeret mindent pontosan meghatározni, ilyenféle kérdések felvetésével reagál a fenti cím láttára: Mi a kultúra, mi a politika s ha már így egymás mellé vannak állítva, milyen kapcsolatban vannak egymással?

Ezekre a kérdésekre szabatos és kimerítő feleletet kapunk abban az impozáns terjedelmű kötetben, amely együvé foglalja s így újra könnyen hozzáférhetővé teszi Kornis Gyulának jobbra az utóbbi évtized folyamán írt és különböző helyeken szétszórva megjelent művelődéspolitikai tanulmányait, szám szerint huszonötöt.

Az első kérdésre a fogalomelemzésben jeleskedő szerző legrészletesebben azzal a velős tanulmánnyal válaszol, amelyben sokat emlegetett kultúrfőlnyünk problémáját boncolgatja. A filozófus éles elméjével taglalja benne a kultúra fogalmát és megállapítja legfontosabb jegyeit. Szembeállítja a civilizációval, mely csak a külső rend uralmát jelenti, holott a kultúra a belső, lelki erők kiművelésével egyértelmű. Civilizált emberek közt valami jogrend uralkodik, külső fegyelem van, az alsóbbrendű ösztönök megnyilvánulása valamelyes korlátok közé van szorítva, a társadalmi életet bizonyos törvények szabályozzák. A kultúrált emberekben több van ennél: fogékonyság az életnek egyes finomabb természetű, magasabbrendű, egészen szellemi javai, pl. a tudomány és művészet iránt. Szoktunk ugyan anyagi kultúráról is beszélni, mely az életnek némely anyagi természetű mozzanatát (pl. gazdaság, technika, kereskedelem) foglalja magában, de ez az anyagi kultúra nem önálló jelenség, hanem csak melléktermény: a szellemi kultúra gyümölcse.

Politikán pedig a kultúrával való vonatkozásban azokat az elveket kell érteni, melyek szerint a kultúrát irányítani akarjuk; azokat az eszközöket, melyekkel a kultúra haladását elő akarjuk mozdítani; azokat a tennivalókat, melyeket a kultúra előmozdítása érdekében szükségessé tartunk. Így jegecesedik ki a kultúrpolitika vagy közművelődési politika fogalma, mely e szerint valamely nemzet egész közművelődésügyének, benne a tudományos, irodalmi és művészeti mozgalmaknak és intézményeknek bizonyos magasabb szempontokból való tervszerű irányítását jelenti. De mivel ez az irányítás a felnövekvő nemzedék kultúrájának szellemi berendezésében, az iskolaügy terén

érvényesülhet legjobban, a kultúrpolitikusok főként iskolapolitikával szoktak foglalkozni. Kornis Gyula kultúrpolitikai tanulmányai is legnagyobb részben ebben a körben mozognak.

E tanulmányok felé annál nagyobb érdeklődéssel fordulhat mindnyájunk figyelme, mert szerzőjüknek oroszlánrésze volt iskolarendszerünk legújabb reformjának létrejöveteleiben. A reform lehetőségére egy kedvező körülmény teremtette meg az alkalmat. Ma már ugyanis történetileg megállapítható tény, hogy Klebelsberg Kunó gróf kultuszminiszterségével kultúrpolitikánknak egy új, céltudatos, termékeny és lendületes korszaka kezdődik. Tudatára ébredtünk végre annak, hogy a világháború s a békekötés kettős sorscsapása után a megváltozott idők és körülmények új alkalmazkodást kívánnak tőlünk. A nagy felfordulás után újra kell tájékozódunk át kell tekintenünk új helyzetünket, fel kell ismernünk új szükségleteinket, s erőnkkel számot vetve, de egyúttal minden erőnket megfeszítve lázas tevékenységgel munkához kell látnunk, hogy a rosszra fordult viszonyok között is megállhassuk helyünket a népek nagy versenyében. E tevékenységnek egyik alapvető fontosságú része arra vonatkozik, hogy korszerűsíteni, fejleszteni, reformálni kell iskolai intézményeinket. A munka meg is indult és vezérszerep jutott benne Kornis Gyulának, a kultúrpolitikusnak. Szóbanforgó tanulmányai annak idején történetileg előkészítették legújabb iskolai reformjaink megszületését, utólag olvasva pedig mintegy magyarázatul szolgálnak hozzájuk.

Igazi kultúrpolitikusnak termett egyéniségnek mutatkozik a szerző abban a tanulmányában, melyben a kötetnek mintegy megnyitójaképpen összefoglalja egész kultúrpolitikai koncepciójának alapelveit Nagy meggyőző erővel fejti ki benne a kultúrpolitikának az állam életében való alapvető fontosságát. Azt az igazságot, hogy a jó kultúrpolitikán fordul meg a nemzet életében minden, mert ez termeli ki a nemzetből azokat a szellemi erőket, amelyeknek folyamánya a nemzeti életnek mindennemű megnyilvánulása, a nemzeti léleknek minden szellemi és anyagi természetű tevékenysége. Nemzetünk balsorsának egyik oka minden bizonnyal abban rejlik, hogy a kultúrpolitikának ezt a mindekenfelett való fontosságát nem látták meg azok, akiknek kezébe le volt téve a nemzet sorsának intézése. Nem volt hosszabb időre szóló, a jövőbe néző, állandó és egységes nemzeti kultúrpolitikai programunk. Amennyiben volt is ilyen, például régi nagyjaink közül a halhatatlan Eötvös József bárónak korszaknyitó alkotása, népnevelésünk alaptörvénye (az 1868:XXXVIII. törvénycikk), ez a nagyszabású program — sajnos — csak program maradt, nem volt, aki megvalósítsa. Ez az oka annak, hogy az általános iskolakötelezettséget kimondó törvény életbelépte után még egy teljes félszázaddal is szégyenletesen sok hazánkban az írni-olvasni tudatlan ember.

Kornis Gyula megállapítja, milyen hibákat követtünk el kultúrpolitikánk terén e félszázad alatt. Nem fejlesztettük eléggé a népoktatást, nem gondoskodtunk kellő számú népiskola felállításáról s ezzel elhanyagoltuk a nemzet egyik nagy társadalmi osztályának, tömegére nézve kétségtelenül a legszámottevőbbnek, a kiszegdarétegnak kellő művelését. Kultúrpolitikai programunkban középponti helyet kellett volna elfoglalnia a falu művelődéséről való gondoskodásnak, amely a modern idők kívánalmai szerint már korántsem merülhet ki a legszükségesebb elemi ismereteket közvetítő népiskolák felállításában, hanem fel kell ölelnie a gazdasági ismételőiskolákat és magában kell foglalnia az iskolán kívüli népművelésnek nagyon sokágú hálózatát is. De a polgári iskolára sem fordítottunk elég gondot. Helytelen társadalmi felfogásunk követ-

keztében a polgári iskola lenézett hamupipóke maradt. Mindenki felfelé törekedett, tehát gimnáziumot akart végezni és hivatalnokember kívánt lenni a helyett, hogy gazdasági, gyakorlati pályára lépett volna. Ahol egészséges a társadalmi közvélemény, mint például Angliában, ott nem tódulnak az emberek a gimnáziumba, akár van tehetségük efféle tanulmányok végzésére, akár nincsen, hanem rövidebb ideig tartó s gyakorlatias irányú iskolák végzése után a gazdasági életben igyekeznek elhelyezkedni. Másfelől azonban el kell ismerünk, hogy ott a fejlettebb gazdasági élet nagyobb lehetőséget is biztosít a megélhetésre, mint a mi vértelen, pangó gazdasági életünk, melynek épügy megvan a maga proletariátusa, mint a hivatalnoki életpályának. Végzetesen nagy hibája volt művelődéspolitikánknak, hogy megfeledezett középfokú szakiskolák felállításáról s ezzel elmulasztotta a nemzet zömének elsőrendű szükségleteiről való gondoskodást. Szinte magyarázni sem tudjuk azt a hihetetlen tényt, hogy bár Magyarország lakosságának felénél nagyobb része östermeléssel, mezőgazdasággal foglalkozik, egyetlenegy középfokú mezőgazdasági szakiskolát sem nyitottak e széles társadalmi réteg számára. Természetesen meg is látszik kisgazdáink gazdálkodásán a mezőgazdasági szakműveltség hiánya. E mulasztás következményeit akkor látjuk teljes nagyságukban, ha tekintetünk Dániára és Hollandiára fordul, ahol a művelt kisgazdák okszerű gazdálkodása a több és jobb termelés által valósággal megszászorozta a nemzeti jövedelmet és csodálatosan felfokozta a nemzeti jólétet.

A dologban az a legszomorúbb, hogy e nagy hibák és hiányok megállapítása nem is elsőízben történik meg ezúttal. Már régebben is akadtak a nemzeti közművelődés ügyét egyetemes szempontból néző kultúrpolitikusaink, akik mindezt észrevették és kellő nyomatékkal rá is mutattak. Schwarcz Gyula egyetemi tanár, a kiváló történettudós már a kiegyezés idejében látta ezeket a bajokat s egy nagy kultúrpolitikai programot szerkesztve megjelölte a bajokon való segítés módjait. Nem a kultúrpolitikai program hiányzott tehát, hanem a program megvalósításához szükséges erő és akarat. Nem költöttünk eleget a közművelődésre s ezzel rossz gazda módjára elmulasztottuk a leggyümölcsözőbb befektetést.

Való igaz, hogy a művelődéspolitikai sok tekintetben pénzkérdés, de kétségtelenül vannak olyan mozzanataink is, amelyek tisztán szellemi természetűek és anyagi erőnktől függetlenül is megvalósíthatók. Ilyen elsősorban a nemzeti szellem érvényesítésére vonatkozó követelmény. Minden életrevaló nemzetben magas lánggal lobog a nemzeti érzés, minden valamirevaló nemzet műveltsége erősen és határozottan nemzeti színezésű műveltség. A nemzeti eszme pedig a művelődéspolitikában a nemzeti tárgyaknak középpontba állításán s a nemzeti vonatkozásoknak erős hangsúlyozásán kívül főként az állampolgári nevelésnek elnevezett újabb pedagógiai irányzatban jut érvényre. E szerint az egyént úgy kell nevelni, hogy ne önmagára gondoljon elsősorban, hanem arra a nemzeti közösségre, melynek egyik tagjává kell, hogy érezze magát. Az egyénnek éreznie kell, hogy ő egy nagy láncnak egyik szeme, egy nagy gépezetnek egyik kereke, neki tehát bele kell illeszkednie a nemzeti célok nagy rendszerébe s akaratát alája kell rendelnie a nemzeti akaratnak. A nemzet mint egész csak úgy állhatja meg helyét, ha tagjaiban van fegyelem, összetartás és kitartás, ha megvan a szociális kötelesség tudata s a közös felelősség érzése, szóval: ha megvannak azok a társas erények, melyek nélkül sikeres együttműködés, közös nagy célok elérése tisztára lehetetlen. A háborút is azért vesztettük el, mert a nemzet tagjai politikailag nem voltak eléggé nevelve.

Amikor a közösség sorsáról volt szó, inkább önmagukra gondoltak és nem akartak már tovább áldozatot hozni a közösség érdekében, mert megfélemltek arról, hogy az egyén sorsa sohasem független a nemzeti közösségtől, s aki a közügyet cserbenhagyja, tulajdonképpen önmagát hagyja cserben. Ennek megismétlődését kell megelőzni azzal, hogy a felszűrődő új nemzedéket nemzetpolitikai nevelésben részesítjük.

Nem szorul hosszadalmas bizonyításra, hogy a modern kor kultúrpolitikájában csakis demokratikus szellemnek lehet uralkodnia. De nem abban a naiv racionalizmusból fakadó helytelen értelmezésben, mely az emberek egyenlőségének téves dogmájából kiindulva uniformizálni akarja a nevelést és mindenkit egyforma iskolába akar belegyömöszölni, hanem ama helyesebb fel fogás szerint, hogy a nemzetnek minden vagy minél több fia megkapja a képességeinek és társadalmi elhelyezkedésének megfelelő nevelést, hogy a maga társadalmi körében minél nagyobb fokban hozzá tudjon járulni egyéni munkájával az egész nemzet erő kifejtésének növeléséhez.

Amennyire kiváló a filozófus szerző ilyen igazán filozófiai természetű feladat megoldásában, aminő egy művelődéspolitikai rendszer megszerkesztése s irányelveinek tömörségében is teljesen világos körvonalozása, ép annyira le tudja kötni érdeklődésünket és meg tud győzni nyomós érveivel álláspontjának helyességéről azokban a tanulmányokban is, amelyekben a kultúrpolitikának vagy az iskolapolitikának egyes részletkérdéseit bogozgatja. E fejtegetések rendjén külön tanulmányt szentelt az 1927. évi új német népiskolai törvényjavaslat részletes ismertetésének és beható elemzésének, nem mulasztva el a magyar népoktatás fejlődésével való tanulságos összehasonlításra kínálkozó alkalmat. Nagyterjedelmű tanulmányban foglalkozik továbbá egy igen fontos új iskolafajnak, a közoktatási rendszerünkben mindeddig sajnosan hiányzott középfokú mezőgazdasági szakiskolának kérdésével. Kitér ennek a nagyon szükséges iskolanemnek célját és vázolja történetét, mert e mostanáig nem létező iskolafajnak különösképen története is van. Története van t. i. nem magának az iskolának, hanem a felállítását már évek óta szorgalmazó jámbor óhajtásnak. Buday Barna hiába sürgette, hogy a felső kereskedelmi iskolákhoz hasonlóan gazdaszervezetek a birtokos gazdák fiai számára. Elszomorodva olvassuk, mekkora meg nem értéssel kellett ennek a javaslatnak és kívánságnak megküzdnie, mily kicsinyes bürokratikus akadékoskodásokon kellett megüszülnie, míg végre a megvalósulás révébe segítette a mezőgazdaságtól ugyancsak távol álló filozófus kultúrpolitikusként a történeti előzmények ismerete nélkül, tisztán elméleti úton kikristályosodott bölcs belátása. Az ő buzgólkodásának örvendetes eredménye, hogy ma már meg van állapítva ez új iskolafajnak szervezete és tanterve, vezetése és felügyelete, valamint tanárainak képzése is. Ilyen újfajta felső mezőgazdasági iskola egyelőre öt helyen működik: Orosházán, Békéscsabán, Hatvanban, Gyöngyösön és Budapesten. Megnyitásával közművelődési politikánknak egy régi és nagy mulasztása van pótolva, várható felvirágzásuk után pedig hamarosan érezni fogjuk az új intézménynek jótékony hatását.

De bár e tanulmányokból kiteszöleg Kornis Gyula teljes mértékben át van hatva a népoktatásnak s a falu kultúrájának elsőrendű fontosságától, egy másik művében tett nyilatkozatának tanúsága szerint is a középiskola ügye áll legközelebb szívéhez. Nem ok nélkül! A középiskolából kerül ki ugyanis a nemzetnek értelmiségi osztálya, vezető eleme, ez iskolafaj megszervezésének problémájával tehát minden kultúrpolitikusként sokat és alaposan kell

foglalkoznia. Jelenlegi körülményeink között annál nagyobb szükség volt erre, mert középfokú oktatásunk már jó hosszú idő óta egy ponton vesztegelt és megújulásra várt. A reform azonban a háborút megelőző időkben sehogys tudott megszületni, noha az akkori közoktatásügyi miniszterek két szakértekezletet is összehívtak a kérdés megvitatása és dűlőre vitele végett. Először az egységes középiskola eszméjével próbálkoztak, majd a csupán alsó osztályaiban egységes, felső tagozatában pedig szétágazó, egységes jogosítású középiskola megteremtésén fáradoztak, de mind a két szaktanácskozás eredménytelenül végződött, mert a résztvevők felfogása annyira megoszlott, hogy lehetetlen volt megegyezésre jutni. Csak legújabban, 1924-ben sikerült a középiskola reformjának régóta időszerű kérdését megoldani oly módon, hogy egyrészt visszaállították a gimnázium tiszta humanisztikus jellegét, másrészt a gimnázium és a reáliskola közé beiktatták a középiskolának egy új típusát, a reálgimnáziumot, ennél fogva jelenleg a mi középiskoláink szervezetében is a német középiskolai rendszer hármasság elágazása érvényesül: vannak gimnáziumaink, reálgimnáziumaink és reáliskoláink s mind a három fajta középiskola érettségi bizonyítványa minden főiskolába való felvételre jogosít. E reform életbeléptetése s általa a középfokú oktatás ügyének remélhetőleg tartós rendezése mostani kultuszminiszterünk szervezőképességét dicséri, az előkészítés és általános megtervezés munkája pedig a kultúrpolitikus Kornis Gyula érdeme, valamint a reform részletes kidolgozásának is ő volt egyik irányító szelleme.

Hat tanulmányban foglalkozik az idevágó alapvető elvi kérdések tisztázásával s hogy mekkora alapossággal és mily nagy körültekintéssel fogott hozzá a feladat megoldásához, mutatja az a tanulmánya, melyben gondosan szemügyre veszi, hogyan akarták az európai vezető nemzetek, a franciák, az olaszok, az angolok és a németek középiskoláikat a világháború után a haladó idők követelményeinek megfelelően újjáalakítani. E nagy nemzetek újabb középiskolai rendszereinek és reformjainak nem egyszerű lemásolás céljából, hanem csupán tanulságok levonása végett való tanulmányozásán kívül beható vizsgálatnak kellett alávetni azt az elvi jelentőségű kérdést is, van-e jogosultságuk a mai természettudományos korban, a hasznosságot és gyakorlatiasságot hirdető világnézet uralma idején a humanisztikus tanulmányoknak az iskolában. E kérdésre természetesen csakis igenlőleg felelhet minden oly elmélkedő, aki a történelmi érzéknek nincs híjával. Kornis Gyula is — a természettudományi műveltség nagy becsét fenntartás nélkül elismerve — a mély meggyőződésből fakadó lelkesedés meleg hangján és súlyos érveléssel mutat rá a humanisztikus tanulmányoknak mint a történelmi felfogás elmélyítésére szolgáló eszköznek örök értékére s a mindenkor nevelésben való mellőzhetetlen voltára. Egy másik tanulmánya főként kritikai természetű: szembehelyezkedik a középiskola reformjának oly tervezetével, melynek vezető gondolata az alsó tagozatában egységes középiskola felállítása lett volna. Külön tanulmányban okolja meg a reálgimnázium új iskolatípusának a magyar középiskolák szervezetébe való beillesztését. E szerint a porosz közoktatásügyi rendszerben már régóta virágzó reálgimnáziumot tulajdonképp úgy kell felfogni, mint a teljes egészében humanisztikus «görög gimnázium» mellé szervezett, elsősorban szintén történelmi műveltséget, bár kevésbé mélyen megalapozott történelmi műveltséget adó «latin gimnáziumot», melynek tanulmányi anyagában a latin nyelv és irodalom s az e köré fonódó modern nyelvi, irodalmi és történelmi tanulmány játssza a főszerepet, mint az iskola egész tanulmányi anyagának gerince.

Tüzetesen megvizsgálja továbbá Kornis a középiskolai reformot az egyetem szempontjából is, mert a középiskolának egyik feladata a közfelfogás szerint tudvalevőleg az, hogy növendékeit előkészítse a főiskolai tanulmányok végzésére. Ebből kiindulva is arra a következtetésre jut, hogy a középiskoláknak a közműveltség uniformizálására vezető egységesítése helyett épen ellenkezőleg többféle típusra való szétkülönítésükre van szükség, e típusoknak azonban a főiskolára való lépés tekintetében meg kell adni az egyenlő jogositást, mely külföldön már jóformán mindenütt meg is valósult, csak mi nem tudtuk mind-éideig egy negyedszázadon keresztül való szakadatlan és általánosnak mondható sürgetés ellenére sem elérni.

A középiskolai kérdésnek e sokféle oldalról való megvilágítása és megvitatása voltaképpen nem más, mint az 1924-ben létrejött reformnak nagyon alapos előkészítése. Magát a kész reformot is egy beható tanulmány ismerteti és méltatja. Megtaláljuk itt az új tantervek külső történetét; megtudjuk, hogy az új középiskolai törvényjavaslat kidolgozására kiküldött bizottságnak Kornis Gyula volt az előadója s őtöle származik középiskoláink típusainak mostani hármassága. Látjuk, mily lelkiismeretesen és alaposan meghánytákvetették a készülő reformnak minden legcsekélyebb részletét, amidőn két éven át 78 ülésen tárgyalták a nyugateurópai legújabb tantervek tanulmányainak figyelembevételével az új tantervi javaslatokat, míg végre megszületett a középiskolákról szóló 1924. évi XI. törvénycikk. Az előadó tömören összefoglalja az új tantervek irányelveit, megmagyarázza szerkezetüket s az egyes tantárgyakat sorra véve részletezi, hogy az új tantervek mennyiben térnek el a régiektől. A tanulmány befejező része fölényesen győző érveléssel cáfolja meg azokat a kicsinyeskedő, olykor épen hozzá nem értésre valló kritikai megjegyzéseket, amelyekkel egyesek az új tanterveket újságcikkek formájában támadták.

Ez új tantervek nem hoztak ugyan gyökeres reformokat, de készítőik nem is törekedtek arra, hogy a meglévő tanterveket minden történeti szempont sutba dobásával teljesen felforgassák, hanem a fokozatos haladás szellemében okszerűen tovább akarták fejleszteni a meglévő hagyományokat; megtartották a régiből azt, ami az idők során bevált és jónak bizonyult s megváltoztatták azt, aminek módosítását a kor haladása s a körülmények változása szükségessé tette. Ez egyedül helyes elvnek hódolva nem vágtak szakadékot a múlt és a jelen között, zökkenő nélkül megcsinálták a régiből az újba való átmenetet s oly művet sikerült alkotniok, mely hosszú időre biztosítani fogja a magyar intelligencia műveltségének állandóságát és folytonosságát.

Semmi sem természetesebb, mint az, hogy az egyetemi katedrán ülő kultúrpolitikusok a felső oktatásügy problémái is élénken foglalkoztatják. Egy régebbi tanulmányában, mely eredetileg dékáni székfoglaló volt a pozsonyi Erzsébet-Tudományegyetem bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karának megnyitása alkalmával 1918-ban tartott egyetemi közgyűlésen, azt a kérdést fejtegeti tudós elmélyedéssel, milyen jelentősége van a filozófiai karnak a tudományegyetemen. E tanulmány vezető szempontja a tudományok egységének nyomatékos hangoztatása, melyre az egyes speciális kérdések vizsgálataiba elmerülő s a nagy egészszel való egybetartozásról oly könnyen megfélemlítő részletbúvárlatnak mindnagyobb mértékű uralomrajutása idején valóban égető szükség is van. Ugyanez az egybefoglaló filozófiai szellem hatja át azt az újabb tanulmányt is, mely a tudományok egységére s összefüggésére hivatkozva az egyetem egységének fenntartása mellett tör lándzsát és ellenzi azt

a törekvést, hogy az egyetem bölcsészettudományi kara szétválasztassék külön bölcsészet-, nyelv- és történettudományi s külön matematika-természettudományi karra.

Tárgyánál fogva a legszélesebb körű érdeklődésre tarthat számot a nők egyetemi tanulmányairól szóló essay, egyszersmind az egész kötetnek legterjedelmesebb darabja, mely első megjelenésekor (1925-ben) a Napkelet hasábjait gazdagította. E nagy erudícióval megírt, rendkívül alapos tanulmány abból az alkalomból született, hogy 1923-ban a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSz) s a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége keretébe tartozó főiskolai hallgatónők valamennyi főiskolának minden korlátozás nélkül való megnyitását kérték a nők számára a közoktatásügyi minisztertől. A historizmus biztos elvi alapján álló filozófus szerző, mint rendszeresen, itt is egy pillantást vet előbb a nőmozgalom multjára általában, majd külön a magyar nőmozgalom történetére, azután a modern pszichológiai kutatás dús eredményeit felhasználva a legapróbb részletekig boncolgatja a női lélek sajátos természetét, hogy e pszichológiai alapvetés után sikeresen láthasson hozzá annak a nagy és szerfölkött nehéz szociálpolitikai problémának kibogozásához, melyet a nőknek a megváltozott körülmények kényszerítő hatása alatt egyetemi végzettséget kívánó kenyérkereső pályákra való törekvése rejteget magában.

A társadalomfilozófia területére nyúlnak át vagy legalább is annak a határán járnak a kötetben foglalt tanulmányok közül azok, melyek egyszer a középosztály fogalmát határolják körül mélyreható elemzéssel, a történeti hivatás érzését, a nemzeti missziótudatot, azaz a nemes értelemben vett nacionalizmust jelölve meg a középosztály fogalmának legfőbb megkülönböztető jegyét;* másszor arisztokráciánk közművelődési feladatairól elmélkednek, rámutatva a magyar főnemesség mai nevelési rendszerének legnagyobb hibájára, az idegen szellemű, magántanulásra alapított aszociális nevelésre, melynek következtében arisztokratáink nem tölthetik be méltó módon a reájuk váró nagy történeti hivatást és nem felelhetnek meg azoknak a kulturális feladatoknak, amelyekre nagynevű őseik példája s a társadalomban elfoglalt előkelő helyzetük kötelezné őket. Ide lehet számítani a társadalomerkölcsi és társadalompolitikai nevelésről szóló magvas fejtegetést is, mely a nemzetnek minden rendű-rangú fiát az eddiginél sokkal nagyobb mértékben el akarja töltetni szociális szellemmel a nevelés útján. Annál inkább rászorulunk erre, mert iskoláink a társas érzés ápolásának és fejlesztésének eszközeit mostanáig csak kevéssé karolták fel, amin különben nem is lehet valami nagyon csodálkozni, mert itt nem annyira ismeretek tanításáról van szó, hanem érzelmek keltéséről és akarati készségek erősítéséről, már pedig ez a merő ismeretközlésnél jóval nehezebben megoldható feladat.

Ezek a kultúrpolitikai tanulmányok mindvégig egyformán tanulságosak és élvezetesek, akármilyen tárgyról esik szó bennük. Az őszinte hivatásszeretet nemes hevülete árad el szerzőjüknek lelkesedésből fakadó és lelkesítésre szánt sorain, midőn a tanári pályáról fest néhány találó ecetvonalással eszményi szép képet a pályaválasztás nehéz kérdésén töprengő ifjúság számára azzal az eléggé nem méltányolható célzatossággal, hogy megváltoztassa a társadalomban és a kormányzat kebelében e pálya közművelődési értékére s jelentőségére vonatkozólag általában uralkodó meglehetősen kedvezőtlen felfogást. Majd azt

* Annak idején ez a tanulmány is a Napkelet egyik füzetének értékét növelte.

kutatja, hogy a béke áldásos éveiben s még a tudomány berkeiben is mindig fellelhető politikai gyűlölet hogyan fokozódott szinte engesztelhetetlenné a háború alatt, kimondhatatlan kárára az irodalmi köztársaságnak. Majd ismét a kultúrpolitikus szempontjából különös tanulmányra érdemes nagy emberek-ről rajzol klasszikus arcképeket, így a fiatal Széchenyiről naplói első kötetének megjelenése alkalmából, felismervén és kiemelve benne a folyton tépelődő, filozófáló elme nagy értékét, azét az elméét, mely szünet nélkül elemzi, vizsgál-gatja önmagát és önismeretre törekszik, de e mellett nemzetének nevelője is akar lenni, midőn új, reális életeszményt tűz ki a magyarság elé s a terméketlen retorikával párosult tespedés helyett a tetteknek, alkotásoknak, a termelő munkának igazi életet, mozgást és haladást jelentő jobb korát akarja felidézni nemzetére. Első nagy kultúrpolitikusunkról, Eötvös József báróról emlékezve e lángelme gazdag szellemi hagyatékából azt a mozzanatot szemeli ki taglalás végett, amely a szociális gondolat jegyében álló korunk számára nyilván legfontosabb: a nemzet tagjává való nevelés eszméjét, miközben részletesen kifejti ennek a nemzetté nevelésnek, az egészséges nemzeti közlélek kialakításának módját és eszközeit. Negatív tanulságok levonásával is pozitív módon gyarapítja ismereteinket Tolsztojnak, a nagy ellenmondásokban bővelkedő lángeszű orosz írónak és gondolkodónak kultúrfilozófiáját megvilágító tanulmány. Először feltárja előttünk Tolsztojnak a kultúráról való naturalista-primitivista romantikus felfogását, azután ismerteti s bírálja különckedő nevelési elveit, érdekes kuriózumszámba menő, de követendő mintácul el nem fogadható iskoláit, végül tisztázza Rousseau-hoz, mint sajtáságos elveinek forrásához való viszonyát.

Egy mindenkor időszerű, főként azonban a nagy világháború óta fokozott mértékben a közérdeklődés tárgyává lett kérdés: a nacionalizmus és a pacifizmus viszonyának kérdése több ízben is elmélkedésre ösztönözte Kornist mint kultúrpolitikust, annyira, hogy e probléma köré egy egész kis tanulmány-ciklus szövődik könyvében. Ezek között a magyarságnak és a pedagógiai pacifizmusnak egymáshoz való viszonyát mérlegre tevő essay kellő értékére szálítja le azt a messziről nézve eszményinek látszó törekvést, mely a világbékének a nevelés útján való elérését írta zászlójára. A Népszövetségi Társaságok Nemzetközi Uniója s a Nevelésügyi Társaságok Világszövetsége talán jó-hiszemű, de mindenesetre igen naiv eszmemenettel élénk propagandát indított a békére való nevelés érdekében, megfélemlítvén arról, hogy ilyen kezdeménynek csak akkor lehet reménye a sikerre, amikor minden nép meg van elégedve sorsával s az épen fennálló helyzeten egyik fél sem óhajt változtatni. Márpedig a nagy háborúban legyűrt nemzetektől, elsősorban mitőlünk, megcsontított országú magyaroktól józan ésszel senki sem várhatja el, hogy épen mostantól kezdve mi is elkezdjünk az örök békéért lelkesedni és gyermekeinket szigorúan pacifista szellemben neveljük, hiszen ez egyértelmű volna jelenlegi kifosztottságunknak és megtiportságunknak örök időkre szóló fenntartásával. Annál kevésbé lehet erről szó, mert a győztes nemzetek nevelésében tankönyveikből kimutathatólag még épen eléggé uralkodik a legyőzöttek iránti ellenséges indulat és a nemzeti gyűlölet. Ugyanezen oknál fogva képtelen ötletnek kell tekintenünk a Népszövetségi Társaságok Uniójának egyik ülésén tárgyalt ama javaslatot is, mely szerint egy nemzetközi bizottságnak kellene minden állam tankönyveit a világbékére való nevelés szempontjából átvizsgálni és meg-bírálni. Igazán lehetetlen komolyan venni efféle javaslatot, amikor a győzők tankönyvei maguk is gyakran militarista szellemben vannak megírva. Az ilyen

pedagógiai pacifizmus épügy híjával van minden őszinteségnek, mint a győzőknek az az eljárása, hogy a legyőzötteknek megtiltják a fegyverkezést, ők maguk azonban soha nem álmodott arányokban folytatják háborús készülődéseiket — a világbéke megvédésére!

A nevelés által való lelki leszerelés szolgálatába akar szegődni a pszichológia tudománya is. A genfi Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal a kérdőívek módszere alapján nemzetközi értekezletet rendez a hazafias érelemre vonatkozólag. Tudományos módszerrel óhajtja vizsgálni ezt az érzést nyilvánvaló pacifista irányzatossággal, holott a vizsgálatnak előreláthatólag teljesen viszonylagos, megbízhatatlan eredményeiből aligha lehet majd pozitív tudományos következtetéseket levonni.

Ez ábrándos pacifista törekvésekkel szöges ellentétben van a nagy győztes európai nemzetek mai hivatalos kultúrpolitikájában megnyilatkozó erősen imperialista szellem, melyre a kötetnek berekesztő tanulmánya világít rá szokatlan éles fényvel. A franciák, az olaszok, az angolok egyaránt hatalomra törnek és büszke nemzeti öntudattal, terjeszkedő szándékú hazafias érzéssel töltekezett ifjú nemzedéket akarnak nevelni. A franciák erős klasszicista szellemen alakítják újjá középiskoláikat, hogy a klasszicizmusból fakadó szuggesztív nevelő hatásokkal is erősítsék és táplálják saját nemzeti érzésüket és politikai törekvéseiket. A fascizmusban megújhodott Olaszország feltámasztja az antik Róma társadalmi és katonai fegyelmét, iskoláiban pedig a nagy nemzeti hősök tiszteletére való neveléssel akarja biztosítani nemzetének fényes jövőjét. Az angolok is a régi dicső rómaiaknak vér szerint való leszármazottai kívánnak lenni s minden gyakorlatiasságuk, hatalmasan kifejtett gazdasági érzékük ellenére is törhetetlenül ragaszkodnak középoktatásukban a klasszikus tanulmányok fenntartásához.

Kornis Gyula kultúrpolitikai tanulmányainak e tartalmi gazdagságukhoz képest rövidre fogott ismertetéséből is megállapítható, hogy írójuk egész felfogásának tengelye a historizmus, a történeti fejlődés elve. Aki pedig, mint ő, ezt az elvet vallja, az sohasem tévelyedik el elmékedései közben a naiv racionalizmus ingoványos területére, nem eszel ki a hagyományokkal teljesen szakító, a valóság talaját lába alól elveszítő pusztá észkonstrukciókat, melyek gyökértelenül lógnak a levegőben, hanem a történeti fejlődés szilárd talapzatára helyezkedik s a mult értékes hagyományait megtartva, a meglévő intézményeket modernizált formában továbbfejlesztve akarja előbbre vinni a nemzet kultúráját. Kornis történeti érzékének erős fejlettségét bizonyítja az is, hogy egy másik nagy munkájában (*A magyar művelődés eszményei 1777—1848*) részletesen feldolgozta a magyar kultúrpolitika multját, mintegy történeti alapvetést adván ezzel az itt méltatott tanulmányokból kibontakozó művelődéspolitikai rendszerének. Tanulmányaihoz írt előszavában maga a szerző jelöli meg azokat a nagy elveket, melyek egész kultúrpolitikai koncepcióját egységbe foglalják. Ilyen a már említett historizmuson, a történeti kultúra nagy megbecsülésén kívül a helyesen értelmezett nacionalizmus elve, a közművelődési demokrácia gondolata s a természettudományi-technikai kultúra értékeké kellő elismerése. Ezek az irányelvek fűzik egységes egészé a különböző időben keletkezett és különböző tárgyakra szóló tanulmányokat, melyekben nem tudjuk, mit értékeljünk inkább: írójuk elemzéseinek mélységét és finomságát, okfejtéseinek szigorú logikáját, ítélkezésének találó voltát és biztosságát, az összefoglalásban mutatkozó nagy erejét, a rejtett kapcsolatokat is meglátó éles szemét, avagy előadásának elevenségét és lendületességét, azt

a frappáns és újszerű kifejezésmódjával sokszor megkapó, mindenkor frissen perdülő stílust, mely soha el nem lankad, soha fárasztóvá nem válik s az olvasó meggyőződésévé tudja tenni az író meggyőződését.

Fölöttébb öröndetes dolog, hogy egy ilyen szellemi vértezettal induló kultúrpolitikus nemcsak mint elmélkedő fejtheti ki művelődéspolitikai hitvallását, hanem a sors egyszersmind olyan hivatali polcra is állította, ahonnan cselekvőleg is módjában van megszabni a magyar kultúrpolitika irányát. Hisszük, reméljük és várjuk, hogy midőn a körülmények szerencsés találkozása folytán ezúttal ritka kivételkép megvalósult valami abból a plátói álomból, hogy a filozófusok legyenek az állam kormányzói: a multat ismerő, de előretekintő ész által bölcsen eltervezett s egyben az energikus akarat által a való életbe is átplántált aktív kultúrpolitika áldásos gyümölcsöket fog érlelni nemzetünk boldogabb jövője javára.

Nagy J. Béla.

CSAK CSÓK UTÁN.

*Van úgy, csak csók után, a csend megcsendül!
Melódiája cseng a végtelenbül.
Szilaj szívem — most jonnyadt vén leány —
Magáról bünt, gyönyört lehány.*

*Letűnt időkbe nézni hajtja vágya,
Sóhaj s leül az emlék ablakába.
Bókolva várja lent a méla Mull,
Az ősz lovag, palástja zöld, avult.*

*A Mull szeme sötét kutat mutat.
Utat kutatva néz belé szívem
S mélyébe száll egy ingó fényiven,
Melyet küzködve épít a tudat.*

*Tükrén az élet kéles illanása,
A volt valónak kékes villanása.
S amint szívem a kék tükörbe néz,
Tilos titkokról porzik a penész.*

*De ismerőn itt senki nem köszön!
Csak árny, csak váz itt minden és közöny.
Megszűnt a szín, a szó, a vér varázsa,
A kéjnek kín, örömmek bú a mása.*

*Szégyennel, váddal, bűnnel elkeverve,
Mi élve, téve kincs volt, itt szemét!
Szívembe sír, sikolt a lét keserve
S a Mull behúnyja szánva bús szemét.*

Réz Gyula.